

Tom Stoppards travestier

Vi packar ner och packar upp böcker genom våra liv, tänker att vi skall få tid att läsa den eller den, får någon gång tillfälle att läsa om en annan. I början av året plockade jag upp mitt exemplar av Tom Stoppards pjäs *Travesties* ur en papperskasse, höll boken i handen och beslöt att läsa den.

Jag har texten i en pocket utgiven av Faber and Faber 1978, fyra år efter pjäsens premiär på Aldwychteatern i London. Det är fjärde upplagan; den första, inbundna kom 1975. Jag har köpt boken antingen på Gleerupska universitetsbokhandeln i Lund eller under någon av min och mina studentvänners flitiga resor till London i slutet av sjuttioalet. Det tryckta priset är £ 1.25, omslaget som visar skådespelaren i the Royal Shakespeare Company John Wood i pjäsens huvudroll som Henry Carr är lite nött och dess nedre högra hörn lätt vikt. Det är ändå ett hyfsat ex, men skulle inte kosta mycket antikvariskt. Formgivningen är enkel och rakt på sak, som alla Fabers böcker – jag var förvånad över den lätt jugendartade typografin på författarnamn och titel, som motiveras mindre av att pjäsen handlar om James Joyce, Tristan Tzara och Vladimir Iljitj Lenin, samtliga landsflyktiga i Zürich 1917, än av att pjäsen i pjäsen är Oscar Wildes *The Importance of Being Earnest*, vilken Joyce satte upp som "business manager" för det temporära teatersällskapet the English Players.

Travesties är intellektuell underhållning på hög nivå. Tom Stoppard leker med sin osannolika personsammanställning men begår inte mer milt våld på den historiska verkligheten än vad som motiveras av den iakttagande huvudpersonen Henry Carrs sviktande minne. Som titeln anger är pjäsen en munter travesti, inte någon elak parodi, och det som travesteras är förutom incidenterna ur Joyces biografi och staden Zürichs historia en viss dramatisk stil – dock inte Joyces tunga, Ibsenpåverkade utan den dialogcentrerade i Oscar Wildes spirituella salongskomedier. Stoppard är både respektlös och kärleksfull nog att lyckas med detta mästerskap i andra hand.

Under den tid som förflöt mellan premiären och bokutgåvan hann pjäsförfattaren Stoppard få ett brev, som han berättar om i ett förord vilket dubblerar som en biografisk skiss av Henry Wilfred Carr, 1894–1962. Inte bara den udda trion

Joyce, Tzara och Lenin är nämligen historiska personer, utan också tjänstemannen på brittiska konsulatet i Zürich, Henry Carr.

De magra uppgifter som Stoppard hade om Carr, hans roll i Wildepjäsen och om hans förhållande till producenten Joyce hade han hämtat från Ellmanns Joycebiografi. Stoppard hade sökt mer information men inte lyckats få fram något om den lille tjänstemannen med ett förflutet i kanadensisk amatörteater, som så gick upp i sin roll som Algernon Moncrieff att han investerade i nya byxor, hatt och handskar att bära på scen. Sedan, när Joyce vägrade att täcka de kostnaderna, stämde den besvikne skådespelaren honom. Joyce svarade med att i sin tur stämma Carr för att ha försnillat biljettinkomster och ha förtalat honom. Den sorglustiga episoden kan sägas ha fått sitt slut då den långsinte Joyce lät Carr och brittiske konsuln Bennett schavottera som de två soldater som slår ner Stephen Dedalus i Kirke-avsnittet i *Ulysses*.

Men brevet Stoppard fick? Jo, det kom från Mrs Noél Carr, Henrys andra hustru, som fascinerad hade läst recensioner i dagspressen av *Travesties* och fått konstatera att hennes make, död sedan tolv år, hade återuppstått som gestalt i en teaterpjäs. Hon tycks inte egentligen ha tagit illa upp men tog tillfället i akt att berätta lite grann om Henry Carrs liv. Han hade hamnat i Schweiz 1916 efter ett utbyte av fångar mellan axelmakterna och ententen. Där träffade han sin första hustru, som han gifte sig med i London efter krigsslutet. De flyttade till Kanada, där Henry bott också innan han tog värvning. Han fick arbete på ett varuhus i Montreal, steg i graderna och blev "company secretary", träffade brevskriverskan Noél, skildes och gifte sig med henne 1933. Paret reste tillbaka till England året därpå och bosatte sig i Sheffield. Sedan staden bombats av tyskt flyg under blitzen flyttade de ut på landet i Warwickshire där Henry ledde hemvärdet och där de blev kvar sedan detta nya världskrig upphört.

Det är ett liv som inte är mycket mer dramatiskt än Henry Carrs i pjäsen. Han drömmer sig tillbaka till Zürich under de dramatiska år kring 1917 då staden vimlade av flyktingar, spioner, kontraspioner, målare, poeter, författare, allt slags radikaler... "Jag kände dem alla", påstår Carr som gammal man och förgyller sanningen en del, vilket Cecily, hans hustru i pjäsen, påminner honom om. Hon arbetade på biblioteket där Lenin satt och skrev, och är mindre lagd för att brodera ut minnen än sin make.

En hjärtattack under ett londonbesök ändade livet för verklighetens Carr vid 68 års ålder. Kanske hade han annars också suttit och funderat som pjäsens Henry i

slutscenen: "Jag lärde mig tre saker i Zürich under kriget. Jag skrev ner dem. För det första: antingen är man en revolutionär eller inte, och om man inte är det kan man lika gärna bli konstnär som något annat. För det andra, om man inte kan bli konstnär kan man lika gärna bli en revolutionär... Jag har glömt vad den tredje saken var."

Tyvärr finns ingen inspelning av Tom Stoppards *Travesties* annat än som tysk tv-film från 1977. Synd, för läsningen av pjäsen med dess kvicka repliker och eleganta växlingar mellan då och nu väckte verkligen lust att se den framföras. Jag tröstar mig med att en annan bok just ramlade in genom brevlådan, den rumänsk-amerikanske författaren Andrei Codrescus verk om dadaismen i Zürich, nyutkommet på svenska under titeln *Tzara och Lenin spelar schack*. "En storartad tid... Zürich under kriget. Flyktingar, spioner, kontraspioner, målare, poeter..."

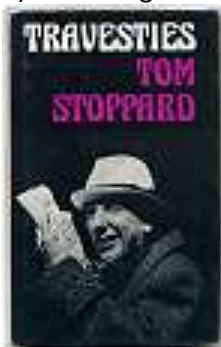
Jonas Ellerström

Illustrationer:

1) Programhäftet till uruppsättningen.

2) Pocketutgåvans omslag.

3) Lenin, Joyce och Tzara. Teckning av Sam Webber i The Torontoist i samband med en uppsättning 2009.

Vladimir Lenin, James Joyce, and Tristan Tzara chill in Stoppard's Travesties. Illustration by Sam Webber.

Torontoist
JANUARY 21, 2009